

HADTÖRTÉNELMI IRODALOM.

Mályusz Elemér: *Sándor Lipót főherceg nádor iratai, 1790—1795.* Nagy 8° XII + 939 l. Kiadja a Magyar Történelmi Társulat. Budapest, 1926. Egyetemi nyomda. Ára 25 pengő.

Gróf Klebelsberg Kuno, a Magyar Történelmi Társulat elnöke, az 1922 november 30-i közgyűlésen elmondott elnöki megnyitójában, rendszeresen és részletesen kifejtette az újabbkori magyar történelem átkutatásának programját, amelynek közepontjában a magyar kormányzás és közigazgatás története áll.

Legújabbkori történetírásunk egyik főfogatókosságát akarja a Magyar Történelmi Társulat ennek a programnak megvalósításával kiküszöbölni, mert — mint gróf Klebelsberg találóan mondotta — a magyar állam reális élete nem politikai beszédekből és feliratokból, nem hírlapi cikkekből és röpiratokból, hanem abból a pozitív adminisztratív munkából áll, melyet a magyar „ancien régime”-ben a nádorok és kancellárok, a kormányzások és törvényhatóságok, a vármegyék és városok végeztek, modern alkotmányosságunk idején pedig a miniszterelnökök és szakminiszterek, a központi és helyi hatóságok fejtettek ki. Régebben a Mária Terézia-féle urbarium és a ratio educationis, a Sárvíz szabályozása és a Nemzeti Múzeum építése sokkal fontosabb volt a diétákon elhangzott, üres frázisokkal teleaggatott beszédeknel.

Újabban pedig a műegyetem és a vidéki egyetemek alapítása, a Tisza és az Alduna szabályozása, a magyar államvasutak hálózatának létesítése, sokkal fontosabb mozzanatok, mint aminők annakidején az egész ország nyugalmát felkavaró parlamenti tárgyalások voltak, mint például az 1889-i véderővita, a Bánffy Dezső ellen folyt obstrukció, az ú. n. nemzeti ellenállás és más céltalan s végső eredményükben mindenkor károsnak bizonyult dolgok.

Az előbb vázolt program alapján kapott megbízást dr. Mályusz Elemér, a fiatal magyar történetírógárda egyik kiváló s ilyen feladatok megoldására különösen hivatott tagja arra, hogy összegyűjtse és kiadja Sándor Lipót főherceg nádor iratait s ezzel az olvasó kezébe adja a József nádort közvetlenül megelőző korszak kormányzástörténetét.

Mályusz a nála megszokott lelkiismeretességgel és buzgalommal fektűt neki a nagy munkának, amelynek eredménye nemcsak egy mintaszerű forráskiadvány, hanem az iratok elé függesztett 230 oldalnyi alapos tanulmány is lett, amelynek egymagábanvéve is nagy irodalmi, de különösen történelmi értéke van.

Természetes, hogy a forráskutatásnak és kiadásnak ezt a

fáradtságos, de egyedüli helyes módját sohase fogják megérteni és még kevésbbé méltányolni az ú. n. „gyors-történetírók“. Azok t. i., akik kilenc közkezenforgó könyvből, pár hét alatt tizediket ácsolnak össze, anélkül, hogy egyetlen új adattal járultak volna hozzá s minden lelkiismeretfurdalás nélkül árulják a saját gyékényükön, a mások könyvéből oldalszámra (forrásidézés nélkül!) kiollózott részleteket. De annál inkább méltányolják ezt a nehéz munkát azok, akik maguk is próbálkoztak már levéltári kutatással és forrásközléssel.

Terünk korlátolt volta miatt nem ismertethetjük se a csaknem 700 oldalra rülő iratanyagot, se nem foglalkozhatunk behatóan Mályusz tanulmányával, amelynek ő — nagy szerényen — a „Bevezetés“ semmitmondó címét adta. Melegen ajánljuk azonban az utóbbit olvasóink figyelmébe, mert jól megrajzolt, határozott vonásokkal bontakozik ki belőle az 1790—1795. évek története, úgyszintén a fiatal nádor rokonszenves alakja is, aki mindjárt hivatalbalépése kezdetén a magyar álláspontot védte apjával, II. Lipót királlyal, szemben s bátyjának, Ferencnek, trónrajutása után is mindaddig ebben az irányban haladt, míg csak a Martinovics-féle összeesküvés őt is a reakció szolgálatába nem állította.

Kiragadunk a hatalmas kötetből — ismertetés végett — egy- a hadtörténelem mesgyéjét érintő fejezetet, amelynek címe: „A társadalom és az államhatalom küzdelve 1790-ben“.

II. József uralma alatt az államhatalom teljes súllyal, fékezetlenül, sőt a nagy reformátor mélyreható tettvágyától megterhelten nehezedett a magyar társadalomra. Ez a tíz évig tartott kínzó nyomás, egyre erősödő ellenkezésnek vált szülőokává s amikor az államhatalom az utolsó török háborúban meggyöngült, a társadalom passzív ellenállása cselekvő erővé, az állammal azonos uralkodó abszolútizmusa ellen most már nyíltan fellépő mozgalommá fajult.

Ezúttal a birtokos köznemesség volt az, amely ennek irányítását magához ragadta. El volt reá szánva, hogy akár erőszakkal is ráveszi az új uralkodót, II. Lipótot, az ócsai Balogh Péter sepmvir fogalmazta alkotmányterv elfogadására. A sikert egyrészt az akkor még teljesen nemzeti irányban dolgozó szabadkőműves páholyok befolyása, másrészt Poroszország reménylett támogatása volt hivatva biztosítani.

Ez az új alkotmány, amelyet a köznemességet képviselő alsó tábla 1790 június és július havában dolgozott ki, az uralkodó jogkörének korlátozásával, a *pragmatica sanctio* megszüntetésével, választóvá formálja át az eddigi örökös királyságot, másrészt pedig a köznemesség kezébe ad minden hatalmat. Továbbra is kizárja az emberi jogokban való részesedésből a jobbágyságot, viszont a mágnásokat minden kiváltságuktól megfosztja.

Hogy pedig a mozgalomnak meg legyen a kellő fegyveres nyomatéka: a vezetők — égő gyertyával járva a puskaporos hordó körül — a hadsereg egységét és fegyelmét próbálták aláásní s a magyar ezredek tisztjeit — akárcsak 1848-ban — jobb előléptetés ígéretével akarták megnyerni, ami jórésztben sikerült is.

Sokan örömmel jelentették be csatlakozásukat s magukévá

tették az új alkotmánytervnek azt a pontját is, amely szerint a magyar katonaság köteles a rendeknek szótfogadni; vagyis ebben az esetben fegyverrel kellett volna királya ellen fordulnia.

A felkelő sereg tulajdonképeni magvát azonban a megyén-kint fölállított bandériumok alkották volna.

Ezek II. József halála után alakultak, a legelőkelőbb és legvagyonosabb nemesifjából. Feladatuk pedig a szent korona őrzése lett volna. Báró Orczy Lőrinc, Abaúj vármegye főispánja, szervezte őket s ő lett a főparancsnokuk is.

De a bandériumoknak leplezett célja is volt, még pedig az, hogy általános felkelés esetén, a megyék köz- és kisenemességét tisztekkel lássák el.

Szabolcs megye már el is rendelte az általános insurrectiót s valóságos próbamozgósítást — mustrát — rendezett. Sőt a parasztokat is megeskették, nehogy az udvar a nemesség ellen használhassa fel őket. A mozgalom nemcsak a Szabolcsal határos megyékre, hanem a dunántúli vidékre is kiterjedt s kirobbanását csupán a külpolitikai helyzet gyökeres megváltozása akadályozta meg.

Ugyanis II. Lipót követői, az ú. n. reichenbachi megegyezéssel, elhárították a porosz háború veszedelmét s ezzel, külső támogatás hiányában, a felkelés ügye holtpontra jutott. Takarodót kellett fujni s 1790 augusztusától kezdve, a rendek is megbékültek a régi alapon álló örökös királyság gondolatával. Az, hogy a mozgalom likvidálása minden nagyobb rázkódás nélkül sikerült, két kiváló magyar ember — gróf Zichy Károly országbíró és Ürményi József perszonális — érdeme volt. Ők hozták tető alá az 1790 szeptember 21-i leiratot, amely megnyitotta a kibékülés útját s lehetővé tette, hogy a koronázást november 15-ére kitűzhessék.

Bármennyire megértjük is azt az ellenhatást, amelyet II. József reformjai a nemzetben keltek, nem hallgathatjuk el, hogy az az út és mód, amelyet a magyar nemesség választott, éppen nem volt lovagiasnak mondható. Belső zavart, sőt felkelést támasztva, akkor akarta hátbadöfni II. Lipót királyt, amikor ez a külső ellenséggel hadakozik. Az 1918. év története megmutatta, hogy milyen szörnyű kárt okozhat a küzdő hadsereg háta mögött megindított destrukció s mint tehetik tönkre a fegyelmet, a hadseregbe dobott veszedelmes forradalmi jelszavak. Úgy véljük, hogy a cél az 1790-i mozgalom esetében se szentesíthette volna az eszközt.

Mályusz különben meggyőző érvekkel bizonyítja, hogy az 1790-i felfordulás — ha megvalósul — Lengyelország sorsára juttatja Magyarországot. Egyetlen osztály uralmát jelentette volna, nem hagyván teret a természetes fejlődésnek.

De a most tárgyalt fejezeten kívül is vannak a könyvnek hadtörténelmi vonatkozásai, így például a nádor jelentései a Graeven (4.) huszárezred tisztikaráról, az újoncállításról, a háború költségeinek előteremtéséről, a magyar ezredek kiegészítéséről stb. stb. De különösen érdekes a magyar közélet szereplőinek az a rövid, de találó jellemzése, amelyet II. Lipót állított össze a nádor számára s amely a király kiváló emberismeretéről tanus-

kodik. Számos katona is szerepel benne; többek között a nádorjelölt gróf Esterházy Imre lovassági tábornok, báró Vécsey Siegbert és báró Splényi Gábor altábornagyok, herceg Coburg Josias tábornagy, magyarországi főhadparancsnok és utóda báró Barco Vince lovassági tábornok, Kempelen János és Boros Ádám tábornokok, gróf Festetics György alezredes, stb. stb.

Kívánatos volna, hogy minél többen olvassák ezt a könyvet, a Magyar Történelmi Társulat többi kiadványaival együtt. Itt az ideje, hogy a művelt magyar közönség, amelynek legnagyobb része most is csak hírlapokból meríti történettudását, ne mende-mondák és legendák nemzeti elfogultság szötte ködfátyolán át, hanem végre-valahára reális megvilágításban lássa az elmúlt idők eseményeit.

—y.

Gróf Tisza István összes munkái. 4. sorozat, IV. kötet, 8°, XXIV + 430 l. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1927.

Gróf Tisza István leveleinek, javaslatainak, emlékiratainak stb. 1915 július 2. és 1916 július 29. között kelt része. (1181—1500. sz.)

A világháború alatt azt a rágalmat költötték *külső* ellenségeink, hogy a magyar nemzet akaratát képviselő Tisza is „háborús uszító” volt. Többekkel együtt ő is erőszakolta a Szerbiával való fegyveres leszámolást, amelynek következményeként egy eddig példátlan méretű háború szakadt Európára. Ugyanezt a rágalmat terjesztették *belső* ellenségeink, már a küzdelem alatt is, de még inkább összeomlásunk után, megtoldva mindannyiszor ezt a vádat még azzal is, hogy Tisza „nemtelen hódító célok” érdekében hajszolta Magyarországot a vérfürdőbe.

Ha ez a kötet elegendő olvasóra talál, meghozza a halott Tiszának azt az elégtételt, amelyet az élő meg nem kaphatott. Meg nem dönthető bizonyítékát adja ugyanis annak, hogy Tisza nemesak hogy fel nem vetette a hódítás eszméjét, hanem ellenkezően, mindent elkövetett, hogy annak tervét még a kezdet stádiumában megbuktassa.

Mint eléggé ismeretes, Conrad már 1915 őszén érkezettnek látta az időt arra, hogy a szerb veszedelem gyökeres kiirtásáról gondoskodjunk. Véleménye — amelyhez a németek is csatlakoztak — az volt, hogy Szerbiát és Montenegrót teljesen el kell a föld színéről tüntetni, mert különben sohase lesz tőlük az osztrák-magyar monarchiának nyugta.

Tisza azonban a legnagyobb nyomatékkal szegült Conrad terve ellen. (1444. a, b, c, és 1468. sz.) Hangoztatta, hogy nekünk csupán Szerbiának a monarchia épségét fenyegető orgyilkos mérényletét kell megtorolnunk. (1204. sz.) Ezért mindvégig az 1914 július 19-i közös minisztertanács határozatához ragaszkodott, amely szerint szerb földet csak kisebb határkiigazítás alakjában foglalhatunk végleg el.

Világosan és részletesen bizonyította, hogy Szerbia beolvasztása az ellenünk való gyűlölködést és délszláv propagandát nem szüntetné meg, ellenben annál jobban veszélyeztetné a magyarság

súlyát és hatalmi állását a szerbek ilyen nagymértékű megokosodása.

Különben Tisza — Conraddal ellentétben — arról volt meggyőződve, hogy még korai dolog ilyen tervekkel foglalkozni. (1472. a.)

Nemesak 1468. sz. alatti hosszú memorandumában, hanem máshol is elárulja, hogy újabb bonyodalmak, úgyszintén a fenyegető fizikai és gazdasági kimerülés lehetőségével is számol. (1219. 1473. b.) Nem bízott benne, hogy akár Francia-, akár Angolország ellen döntő diadalt tudjunk kivívni. Attól se várt semmi jót, ha túlságosan behatolunk Oroszország belsejébe. Az olasz harctéren se olyan helyzet, hogy a védelmet támadással cserélhetnők fel. Egyedül a Balkán az, ahol teljes sikerre számíthatunk, de ott is csak akkor, ha kiverjük az entente hadseregét Szalonikiből.

Mint írja, a háború első hónapjaiban a mindent megbénító pesszimizmus ellen kellett küzdenie, most pedig azokkal az optimistákkal gyűlt meg a baja, akik máris rózsaszínben látnak mindent. Pedig erre még nincs okunk.

Oláhország — mint az Czernin 1915 szeptember 5-i tudósításából (1273.) kitűnik — valóban meg akart minket akkor tavasszal támadni; de a ravasz Bratianu elodázta a dolgot. Megvárta, vajjon sikerül-e az oroszoknak a Kárpátokon át a Nagy-Alföldre hatolniok. Ebben az esetben az oláh hadsereg az oroszok balszárnyához csatlakozott volna. Azonban gorlicei áttörésünk sikere egyelőre elvette az oláhok hareikédvét.

Tisza, Burián és Czernin levélváltásából az is kitűnik, hogy mennyit ártottak nekünk, az oláh kérdésben, a németek. (1220.) Bukovina felkínálását se maga Oláhország provokálta, hanem a németek biztatták vele az oláhokat, a mi hátunk mögött, pártfogóik lévén a „magyar elnyomás“-sal szemben. (1254. c.) Igazat adhatunk Tiszának, hogy a hozzánemértés hihetetlen foka kellett ahhoz, hogy a németek be ne lássák, mennyit ártanak vele saját maguknak is, ha az oláhokat a magyarok ellen uszítják, akik pedig a német politika legerősebb keleti támaszai voltak.

Nagyon érdekesek Tisza levelei közül azok is, amelyekben Frigyes főherceg és Bolfras figyelmét hívja fel a magyarok ellen (főként a cseh vezérkari tisztek körében) hangosan megnyilvánuló ellenszenvre. (1492. a., 1492. e. d.) Elismeri, hogy a multban volt reá ok, hogy a hadsereg vezető körei ne valami nagy rokonérzéssel és bizalommal legyenek Magyarország iránt: „Erscheinungen, wie sie im öffentlichen Leben Ungarns im ersten Dezennium dieses Jahrhunderts zu Tage traten, müssen befremdend auf militärische Kreise gewirkt haben und ein Land, welches von Schlagworten bezaubert, seine eigenen reellen Interessen vergisst und die zur eigenen Wehrfähigkeit allernotwendigsten Massnahmen Jahre hindurch vernachlässigt, kann sich nicht wundern, vieles an Prestige, Ansehen und Sympathie eingebüsst zu haben.“

De ezek az okok már megszűntek és a magyar csapatok, a háborúban tanúsított páratlan vitézségükkel, a legnagyobb elismerést érdemlik ki mindenütt.

Tisza egyúttal felhívja Frigyes főherceg figyelmét a csehországi állapotokra is, amelyekből nagy veszedelmet jósol: „Es hat sich jetzt gezeigt, dass die Situation in Böhmen eine grosse Gefahr für die Monarchie bedeutet.“

Az akkor már 17 hónap óta folyó háború semmivel se csökkentette Tisza bámulatos munkakedvét és munkaerejét. Nagy felelősséggel járó és valóban idegölő elfoglaltsága mellett, minden egyébire is ráér s temérdek olyan ügygel foglalkozik, amelynek elintézése nem az ő kötelessége lett volna. Elszomorító jelenség, hogy milyen nagy volt azoknak a száma, akik helyett a miniszterelnök gondolkozott és dolgozott.

—y.

Bártfai Szabó László: *A Sárvár-Felsővidéki Gróf Széchenyi-család története, 1820—1920.* Gróf Széchenyi István. — Kiadja a Kir. Magyar Egyetemi Nyomda, 1926. I—600 lap.

A gróf Széchenyi-család történetének most megjelent III. kötete gróf Széchenyi Ferenc gyermekeinek az életrajzát hozza; leg részletesebben, mint az természetes is, a legnagyobb magyarét. Ez tölti ki a munka jóval nagyobb felét, méltó betetőzést nyújtva az előbbi két ugyancsak monumentális kötetnek.

Szerző tiszteletet parancsoló adatgyűjtés és forrástanulmány-nal vágott neki a feladatának. Már a kötetnek a fejezetmutatója világossá teszi, hogy ez esetben nem szabad sablonos genealógiai munkát várunk. A hatalmas betűerdő öt életrajzot hímez ki mindössze; előre tudjuk, hogy itt nemesak leszármazások, házasságok vagy birtokosztályok stb. leírását fogjuk kapni, hanem sokkal többet, a szereplők lelki életének az analízisét, Széchenyi István esetében pedig a magyar reformkorszak történetének a foglalatát is. A modern történettudomány olyan büszkeségei, mint Eduard Meyer vagy Adolf v. Harnack kirekesztik ugyan a biografiát a történetírás megoldható feladatainak a köréből s bizonyos, hogy az egyéniség a maga egészében, sohasem állítható a historikus fényképezőkamarája elé. De viszont lehetne-e magyar történelmet írni Széchenyi István életkörülményeinek, problémáinak, belső küzdelmeinek és kezdeményezéseinek az ismerete nélkül? Szabó László értékes munkát végzett, mikor hangyaszigor-galommal és évek munkájával rekonstruálta Széchenyi István életét s amellettestvéreinek kisebb jelentőségű pályáját sem mulasztotta el, és pedig szerető gonddal felkutatni. Így világosodik meg az a talaj, melyből ez a tragikusan nagy magyar egyéniség kinőtt s valahogyan könnyebben megértjük a szereplését, ha bepillantunk a szülői házba és attól a származottan látjuk nekiindulni az életnek, kinek a Nemzeti Múzeum alapítását köszönhetjük. Élvezetes olvasmány a könyv s a magyar történeti irodalom kétségtelen gyarapodása. Egyedül a szerencsétlen Széchenyi Pálné sógorára gyakorolt hatásának kicsit egykedvű felfogását fogják a Napló ismerői — véleményem szerint — kevésbé megnyugtatónak találni.

Szigorúan hadtörténelmi szempontból ellenben a munka, mint az a dolog természetéből folyik, inkább csak pszichológiai össze-

vetésekre nyújt alkalmat. A Széchenyi-család XIX. századbeli férfinemzedéke nem érzett komoly hivatást a katonai élethez. Az 1809-i insurrectió mind a három fiútestvért zászlók alá szólította ugyan, de a két idősebbikre nézve ez csak intermezzo volt, István gróf az egyetlen, ki tényleges szolgálatba lépve esztendőket töltött a hadseregben, anélkül azonban, hogy a fenti tétel érvényessége bármiképen is befolyásolódna. A fiatal gróf kétségkívül egyike volt az akkori monarchia legkiválóbb huszártisztjeinek. Híres lipcei lovaglásának nevezetes részt kell juttatnunk Napoleon sorsdöntő vereségének a kialakulásában és megítélésében s ez a lovasbravurja nem az egyetlen, mellyel tiszt pályája díszelkedhetik. De bizonyos, — erre nézve a könyv nem egy adatot szolgáltat, — hogy a katonáskodást sohasem tudta kötelességnek tekinteni s csak addig találta meg úgy ahogy a helyét különböző regimentjeiben, míg azt hitte, hogy hazáját, melynek földjét és népét ellágyult, de egyúttal lényé legmélyét tevő fanatizmussal szerette, mindenekelőtt fegyverrel tudja szolgálni. Elüljárói szűkmarkúak voltak az elismerésben, hősiességét nem becsülték meg eléggé, magasabb ranggal, szélesebb hatáskörrel nem jutalmazták. És mégis, ha a háborús idők tovább tartanak s nem nehezedik reá a békekatonáskodás egyhangú légköre, melyet csak igazi hivatásérvzés képes lélekkel kitölteni, talán (bár az okság elve paranoslóan tiltakozik az ilyen lehetőségek számbavétele ellen) gazdagabb volna a magyar hadtörténelem egy kiváló katonatiszttel. A magyar história spektruma viszont a legmélyebb fényű színsávjával szegényebb. Mert hamis hit az, hogy a katonát a pályája iránti lelkesedés teszi katonává. Az ember minősége dönt. A nagy ember minden környezetben nagy marad s be kell ismerünk, hogy a mult század legnagyobb és legértékesebb magyar katonájának, Görgey Arthurnak, az ifjúkori leveleiből sokkal erősebb idegenkedés és csömör csendül ki a pályája iránt, mint aminővel Széchenyi Istvánnál valaha is találkozunk. A grófban kétségkívül éltek némely katonai hajlandóságok és sokoldalú szellemi életében ilyen tárgyú témáknak is jutott szerep. Ségurnek a „grande armée“-ről írott könyvét szokatlan érdeklődéssel olvasta s értékben Thukydiddal, vagy Xenophonnal volt hajlandó összemérni. 1820. évi programjának egyik kidolgozandó pontja pedig eredeti terve szerint egy értekezés lett volna, az előrsi szolgálatról. Ez a témaválasztás elméleti oldalról bizonyítja ugyanazt, amit egész tiszt pályafutása a gyakorlatban demonstrál. A katonamessterségnek a bravuros, az egyéni vakmerőséget követelő felülete érdekelte elsősorban. Órákon keresztül mappákba temetkezni, felvonulási próbákat gyakorolni, a haditechnika apróságait figyelemmel kísérni, mindehhez nem volt kedve. Debreceni szolgálata idején megvendégeli századát a Nagyverdőn s gyönyörűséggel nézi a magyar paraszt egészséges lélekalkatát. Hogy az ezekből az érző, vágódó, örvendező, vagy fájószívű emberekből összeverbuált ezredeket, dandárokat és hadtesteket pusztán kisebb-nagyobb egységeknek lássa, melyek bizonyos véráldozat árán bizonyos katonai feladatok megoldására hivatottak, ez a hideg mérlegelőképesség nem volt sajátja. Hiányzott belőle a hadvezér acélosan rideg, erő-

szakos döntést kereső tárgyiassága. A maga életét könnyebben kockáztatta, mint másokét. Az 1815-i háborúban a csapattisztí szerepet választotta, jóllehet kerülhetett volna a vezérkarhoz is. Sok önfegyelemre, megszedítő sikerekre, énje gazdagabb adottságú összetevőit elszibbasztó háborús élményekre és évekre lett volna szükség, hogy a seregvezetés lélektana komolyan magával ragadja és nagyjövőjű, magas állásra hivatott katonává tegye. E helyett kultúrátlan garnizonok unalma, vagy a nagyvárosok élvezethajlászó békeszolgálatára következett. A háború odáig vitte, hogy — mint maga mondja — már a kötelesség és a vasfegyelem lett a szenvedély helyett úrrá felette. Ez az a kritikus lelkiállapot, mely, ha tovább fejlődhetik, az ifjú tisztból talán egyszersmindenkorra katonát alakít. A gondviselés műve, hogy nem így történt. A nagy küzdelem fatalisztikusan hősiesség hangulatú huszártisztje a béke helyreállta utáni tiszestendős szolgálatából mindössze huszonkét hónapot töltött csapataánál, a többi szabadságon más, nekivalóbb hivatásra készülődve. Előléptetésre hiába várt, a császári sereg akkori speciális fogvatkozásai pedig napról-napra lohasztották a kedvét. Párisból azt írja, hogy Mars istentől megundorodott, s mikor 1823 végén utoljára beszélhet hosszasan beteges édesanyjával, úgy határozta, hogy mielőbb abba fogja hagyni a katonáskodást, „mert az csak szégyent hozott reá”. Az aggodó grófné kérésére megígéri, hogy nem avatkozik politikába sem s talán nincsen igazsága a szerzőnek, mikor azt hiszi, hogy ezt az ígéretét — szerenésére — hamarosan megszegte. Mert az a békés forradalom, melyet nem sokkal több megindított, sokkal több volt, mint amió Magyarországon politikának hívtak, vagy azóta annak hívnak. A már elalélt magyar életöztönnek az életrehívása volt. Tulajdonképen politikai pályáját csak a 40-es évektől kezdve számíthatom, mikor élete művét inogni látva, elhagyta a tömeg feletti irányító helyét s leszállott a poros arénába, hogy megküzdjön az igazáért, sebeket kapva és osztva. Ekkor érezte csak meg igazán, hogy mennyire egyedül áll, ekkor jelentkezik nála mind gyötrőbbben a gyakorlati politikus szűkültebb horizontja is. Azt hitte, hogy elkövetkező bukásunk végleges s hogy abban neki oroszánrésze van. Mi tudjuk, hogy ma is az ő szelleméből élünk.

Az övén kívül a két idősebb testvér, Lajos és Pál gróf rövidebb katonai pályájának a leírását is tartalmazza a kötet (előbbinek működése a politikai irodalom terén igazán nem közönséges ítélőképesre vall), valamint Zsófia grófné férjéét, gróf Zichy Nándor tábornokét is, kinek szépen ívelő előhaladása Velence átadása miatt olyan szomorú fordulatot vett. Mindezek részletezésére azonban — gondolom — nincsen szükség. Megéri a fáradságot, az érdeklődők olvassák el magát a könyvet. A tulajdonnevek írásában jelentkező néhány sajtóhibát (Bianci, Bianchy, majd helyesen Bianchi, Vaudamme Vandamme, Bernadette Bernadotte helyett stb.) csak a skrupulózusabb olvasók fogják észrevenni. T. Z.

Dr. Preszly Loránd: „*A csendőrség úttörői.*” Kiadta a Budapesti Hírlap nyomdája, 1926 8° 375 l.

A m. kir. csendőrség — 50 éves fennállása alatt — nemesak a belbiztonság megteremtésével és fenntartásával szerezte meg ma-

gának az egész Nagy-Magyarország elismerését, hanem soha el nem hervadó babérkoszorút font homloka köré akkor is, amikor a hazaszent földjének védelmére került a sor. A világháború folyamán — mint tudjuk — több ízben volt alkalma arra, hogy a hazánkba betört ellenségnek bebizonyítsa, hogy két jelmondatában „Királyért és hazáért“, valamint „Híven, becsülettel, vitézül“ megfogadott esküt minden körülmények között, még élete árán is, megtartja.

Az oroszok nagy túlerejük által segítve, visszaszorították csapatainkat s Magyarország határán megjelentek, sőt néhol be is hatoltak hazánkba. A magyar esendőr ott volt azok sorában, akik életük feláldozásával is gátat igyekeztek vetni az áradatnak. Majd az oláh betörés idején az ellenség elsősorban a magyar esendőrből ütközött, aki a biztosító csapatokkal vállvetve küzdött azért, hogy késleltesse — ahol lehet, megghiúsítsa — az ellenség előrehatolását.

Majd mikor csapataink az ellenség gyűrűjét hátraszorítva, behatoltak országába, a magyar esendőr mindenütt ott van, hogy a harcoló hadsereg háta mögött rendet teremtvé, biztonságot nyújtson a sikeres továbbműködéshez.

Dr. Preszly könyve a m. kir. esendőrség ötvenéves történetének emlékoszlopot emel, felírva rá azok nevét, akik ezt az intézményt — felfogva annak kiváló fontosságát — megalapozták s mind szellemi, mind erkölcsi értékét fejlesztve, arra a polera emelték, ahol az egész Európa tiszteletét és megbecsülését kivívta magának.

Ez a mély erkölcsi megalapozás tette a magyar esendőrséget képessé arra, hogy a világháború után reánk szakadt borzalmas időben annyi életet áldozzon fel a haza oltárán. Gabányi tábornoknak „A mi mártírjaink“ című könyve és a „Csendőrségi Lapok“-nak „A mi vértanúink és a mi hőseink“ című rovata tanuskodnak erről.

Bethlen István gróf, m. kir. miniszterelnök „Előszava“ visszhangja annak a megbecsülésnek és büszkeségnek, amely minden jó magyar ember szívét eltölti akkor, amikor a mi esendőreinkről van szó.

A szerző könyve első részében idősorrendben ismerteti azoknak a esendőrtiszteknek élettörténetét, akik az úttörő munkában résztvettek. A második részt pedig az altiszteknek és esendőröknek szenteli, röviden megemlékezve ténykedésükről. Ezeknek hazafias és fogadott kötelességük szempontjából soha meg nem alkuvó magatartása tette az intézményt kedveltté és elsőrangúvá, pedig bizony eleinte sok ellenzője, sőt ellensége is volt. Sok akadályt kellett ezeknek elhárítaniok és jól megdönt s megalapozott munkát végezniök, amíg Erdélyből, mint a m. kir. esendőrség bölcsőjéből útnak indítva, egész Magyarország területén kivívták maguknak az igazán megérdemelt bizalmat.

Dr. Preszly Loránd valóban értékes munkát nyújtott könyvével, melynek soraiban mindenütt megcsillan az a határtalan szeretet és ragaszkodás, ami a m. kir. esendőrség testületével szemben szívét betölti, valamint az a nagyfokú tisztelet, amellyel az úttörők iránt viseltetik. A szerző benső érzésének ez a mű egyik legszebb tanúságtétele.

Sz.

A m. kir. budapesti 1. honvédhuszárezred és a m. kir. 1. népfelkelő huszárosztály története. 1869—1918. 820 oldal, 676 kép, 68 vázlat. Ára: 64 pengő. (4 havi részletre is.) Stádium sajtóvállalat, Budapest.

Értékes munkával gazdagodott a magyar hadtörténetírás kincsesháza. „A m. kir. budapesti 1. honvédhuszárezred és a m. kir. 1. népfelkelő huszárosztály története 1869—1918“ a címe ennek a teljes, tökéletes és nagy szakismerettel megírt műnek.

Miként a címből is látható, huszárokról, vagyis magyar lovasvitézekekről van szó, akik nemzetünknek az ezred félév százados fennállása alatt, úgy békében, mint háborúban, mindig csak hírt és nevet szereztek. Emléküket babér és borostyán övezi a magyar hadidicsőség Pantheonjában.

Vérrel, vassal örökítették meg nevüket a vörös ördögök! Clio feljegyezte minden hőstettüket, hogy majdan az unokák is büszkén emlegessék, mit műveltek a világháborúban a szürkeesákós budapesti honvéd -és népfelkelő huszárok.

Kaleidoszkópszerűen vonul el az 1. honvédhuszárok ténykedése: A mozgósítás, az elindulás, diadalmenet a pályaudvarra virággal díszített lovon, a vonatraszállás.

Megérkezés a kietlen Galiciába; az első benyomások, megismerkedés az ellenséggel, a hírhedt gorodoki halálroham. Azóta keresztelték el az oroszok őket „vörös ördögök“-nek.

A világháború négy és fél véres esztendejének minden eseménye megújul lelki szemeink előtt. Naplószerű ismertetések, feljegyzések, az ezred tisztjeinek visszaemlékezései, vázlatok, kimutatások és az egykorú fényképek óriási tömege minden harei élményt híven tükröz vissza. Nemesak aki átélte ezeket az eseményeket, de még az is, aki talán háborút sem látott, teljes valójában, izgalmas és mégis kedves képekben sorakozó drámáját látja elvonulni az 1-es honvédhuszárok haditörténetének.

A népfelkelő huszárok a hadjárat elején mindjárt a déli harc-térre kerülnek, s ott is maradnak az összeomlásig. Bejárják egész Horvátországot, Szerbiát, lekerülnek Mitrovica, Ipek, Sjenica vidékén Djakováig.

A függöny legördül, az összeomlás bekövetkezett, a hős huszárok hazajönnek...

A vörös ördögök megmutatták, hogy kik voltak; nevüket megörökítették hazájuk, de az oroszok történelmében is. A budapesti honvédhuszárok 30 tisztje és körülbelül 1000 embere nyugszik elkorhadt fakeresztek alatt távoli idegen földön, halálukkal peséseltelve meg hazaszeretettüket.

A huszárok lóról szállva, 1000 m magas hegyekben gyalog, karabéllyal kezükben, harcoltak hazájukért, melynek határait megvédelmezték ugyan, de áruló söpredék aknamunkája folytán a Kárpátok, melyekért annyi hű huszárszív szűnt meg dobogni, idegen kézben vannak. Az öreg huszárok fiainak kötelessége ezeket ismét visszaszerezni!

Időszakonként összeállított pontos táblázatok mutatják az ezred örökké hullámzó létszámát és tiszti becsztását.

A tengernyi értékes adat és harcleírás mellett különösen élvezhetővé teszi a szép művet annak közvetlen, zamatos irálya.

A világháborút járt csapatoknak a könyvpiacra eddig megjelent történetei között, az I. honvédhuszárezred albuma a leg-tökéletesebb. A nagy szakavatottságot igénylő munka érdemének oroszánrésze *Szaplonczay László* alezredest illeti, akinek vezetésével ez a nagy munka elkészült. Meg kell emlékezni a kitűnő művésztől, Manno Miltiadesről is, ki gyönyörű rajzaival illusztrálta a huszárok szerepét és küzdelmeit az 1914—1918. években.

Suhay Imre.

A m. kir. Hadtörténelmi Levéltár 1926. évi évkönyve. Melléklet a Magyar Katonai Közlöny 1926. évi 11—12. füzetéhez.

A füzet figyelmes áttanulmányozása méltán annak a megállapítására készíti az olvasót, hogy bizony a mult igazi megbecsülésének és tiszteletének kellett és kell élni azokban, akik ennek a fiatal intézetnek alapköveit lerakták és fáradhatatlan munkásságukkal arra a színvonalra emelték, amelyen mostan van. Ezt csak az tudja megítélni, aki ismeri azokat a nehézségeket, amelyeket le kellett küzdeni, hogy — ha nagyon szerény keretek között is — megkezdődhessék a munka és fejlődéssük abban az irányban, amely az ezeréves magyar hadtörténelem örök kincseinek összegyűjtését, megőrzését és nyilvánosságra hozását biztosítja. Az intézet létrehozatala és fejlődése elsősorban azoknak érdeme, akik szükséges voltának kérdését megértéssel felkarolták és azután a tőlük telhető segítséggel támogatták. De méltó elismerés illeti azokat is, akik mint az intézet vezetői, a helyes útra terelték tevékenységét és végül azokat, akik munkájukkal a fejlődéshez hozzájárultak.

Tudjuk, hogy az osztrák-magyar monarchia „Kriegsarchiv“-ja a hadtörténelmi multnak milyen számottevő tényezője volt. A külföldi államok legtöbbjének megvolt az ehhez hasonló katonai tudományos intézete, amely mind hosszú multra tekinthet vissza. Egyedül mi voltunk azok, akik csak egy nagy összeomlás következtében foghattunk katonai multunk ápolásához. Bár anyagi helyzetünk és Trianon e téren is nagy akadályokat gördít útunkba, mégis bízza remélhetjük, hogy idővel és az eddigihez hasonló eredményes vezetés mellett, lassan mi is elérjük azokat a célokat, amelyeket az intézet kitűzött magának. Hogy azonban a fejlődés némileg élénkebben haladjon, szükséges volna — mint az évkönyv is megjegyzi — hogy a beosztott személyzet állandósíttassék és hogy az elhelyezés kérdése is megoldassék. Az Országos Levéltár — tőle telhetőleg — igyekezik tűrhetővé tenni a Hadtörténelmi Levéltár helyzetét, azonban igen természetes, hogy emiatt ő maga se használhatja ki saját épületét teljes egészében. A Hadtörténelmi Levéltár iratanyaga pedig öröndetesen szaporodik, ami nagyhamar állandó és a mostaninál jóval tágasabb elhelyezést kíván meg. Szükségesnek látszik ez a változás azért is, hogy a személyzet megfelelő irodai helyiségekhez jusson, ahol télen-nyáron egy-

aránt feltalálja a szellemi tevékenységhez feltétlenül megkívánható állapotokat.

Az évkönyv négy fejezetben, tömören ismerteti a m. kir. Hadtörténelmi Levéltár tagozódását, valamint egyes csoportjainak munkakörét. Külön melléklet nyújt felvilágosítást az intézethez beérkezett világháborús iratanyagról és arról, hogy mennyire haladt előre ennek az anyagnak a rendezése.

Az I. fejezet tartalmazza a „Bevezetést“, az intézet hivatását, tagozódását és elhelyezését.

A II. fejezet a főigazgatóság munkakörével foglalkozik. A titkári hivatal, a kézikönyvtár, a rajzolóosztály és a gazdasági hivatal, közvetlenül a főigazgatóság alá vannak rendelve. A közölt adatok tanuskodnak arról, hogy milyen örvendetes módon szaporodik az intézet irat- és katonai tudományos könyvanyaga.

A III. fejezet az egyes csoportok tevékenységét ismerteti. Az I. csoport a világháborús iratanyag megszerzésével és rendezésével foglalkozik. Egyik osztályának munkásságát tünteti fel a már említett melléklet. Sajnos, hogy az összeomlás és az azt követő áldatlan időszak igen sok iratanyagot megsemmisített s így bizony nagyon sok alakulat háborús működéséről egyáltalában nincsen adatunk. Ugyancsak ez a csoport gyűjti a világháború hadrendjeit, a helyzetterképeket és vázlatokat, valamint foglalkozik Magyarország háborús statisztikájának összeállításával is. A „kítüntetési osztály“ szerzi be, rendezi és tartja nyilván a világháborús tiszti és legénységi kítüntetési okmányokat.

A II. csoport a Levéltárnak a világháború előtti iratanyagát kezeli. Itt van a cs. és kir. IV. hadtestparancsnokság nagy irattára, amely azonban kevés hadműveleti adatot tartalmaz; az 1848—49. évekre vonatkozó, valamint a magyar szabadságharccal összefüggő és ebből kifolyó iratok 1853—1865-ig, a régi honvédfőparancsnokság irattára 1869—1919. évektől, végül egyéb vegyes iratanyag.

A III. csoport (Hadtörténelmi irodalom) a világháborús hadműveletek tanulmányozására van hivatva. E célból igen fontos feladata az, hogy a magyar, de különösen a külföldön kifejlődött igen nagy világháborús szakirodalmat figyelemmel kísérje s kiragadja abból felhasználás végett, ami a magyar nemzet katonai, politikai és gazdasági szerepére vonatkozik.

Az intézet IV. csoportja a könyvtár, amely a m. kir. Országos Tiszti Tudományos és Kaszinó-egyesület könyvtárával egyesített és a budapesti helyőrség könyvtárát alkotja. 26.000 tudományos és 11.005 szépirodalmi kötetből áll. Ez a nagy értéket képviselő anyag szakavatott kezelés, rendezés és fejlesztés mellett a legszebb reményekre jogosít.

Az V. csoport három irányú tevékenységet fejt ki. Törekszik azt a rágalomhadjáratot ellensúlyozni, amelyet ellenségeink indítottak ellenünk s amely nem utolsó sorban volt okozója Trianonnak. Gyűjti a világháború, a forradalmak és a kommün, végül az újjáépítés időszakának azon iratait, amelyek nem állanak szoros kapcsolatban a hadműveletekkel. Ehhez a csoporthoz tartozik a rendkívül gazdag tartalmú világháborús fényképgyűjtemény is.

Hogy az intézet a honvédség szerveinek és azok egyes tagjainak is módot nyújtson a hadtörténelmi adatok kutatására és feldolgozására, megalkotta a VI. csoportot, amely ebben a ténykedésben segít.

A m. kir. Hadtörténelmi Levéltár adja ki a „Magyar Katonai Közlöny” című katonai havi folyóiratot, melynek gazdag és változatos tartalma a legjobban szolgálja azt a célt, amit alapszabályaiba foglalt.

Az intézet „bécsi bizottsága” nagyon fontos szerv, mert mint nagyon jól tudjuk, az összeomlás előtti időben a hadtörténelmi iratanyag teljes egészében a Kriegsarchiv-ba került. E bizottság feladata ebből az anyagból a magyar vonatkozású részt kiválasztani és az intézet részére megszerezni. A mostoha gazdasági viszonyok folytán — sajnos — a bizottság nagyon kevés tagból áll.

Az évkönyv IV. fejezete a már kiadott ezredtörténeteket és emléklapokat sorolja fel, valamint útmutatással szolgál arra, hogy mi módon lehetne és kellene megmenteni azt a — biztosan — bő hadtörténelmi értékű anyagot, ami még egyesek tulajdonában van és amelynek felhasználása számos kevésbé ismert hadtörténelmi eseményt kellő megvilágításban mutatna be.

A „Zárószó” nagyon megszívlelendő eszméket vet fel. Ezek megvalósítása bizonyára nagyot lendítene az intézet fejlődésén.

Sz.

Berkó István: *A magyarság a régi hadseregben.* Melléklet a Magyar Katonai Közlöny 1926. évi 11—12. füzetéhez. Kiadja a m. kir. Hadtörténelmi Levéltár.

A szerző a volt es. kir. majd es. és kir. hadseregbeli magyar csapatok, valamint a m. kir. honvédség szervezésének, összeállításának és statisztikai adatainak egyik legalaposabb ismerője, akinek ilyen tárgyú dolgozatai a katonai szakfolyóiratokban már több ízben jelentek meg. Ha a füzet egyes fejezeteiben elének tárt adatokat tekintjük, minden nagyítás nélkül megállapíthatjuk, hogy a magyar nemzet hosszú évszázadokon keresztül mennyi vért áldozott Európa harcaiban, de egyszersmint azt is, hogy bizony nagyon sok-szor idegen érdekekért.

Berkó igen áttekinthetően csoportosította tanulmányának tárgyát s az egyes korszakok eseményeit tömören előadva, világosan rámutatott a hadsereg szervezésének, összetételének változásaira, különösen pedig a magyar nemzet katonai szereplésére, az egyes időszakokban.

A füzet első részében általános ismertetést nyújt az állandó hadsereg keletkezéséről. A hamincéves háború után kezdődik tulajdonképpen ennek a hadseregnek a története, mivel addig csak szükség esetén toborozták a csapatokat bizonyos idő tartamára. Nálunk meg volt ugyan a nemesfölkelés rendszere már Szt. István királyunk óta, de az csakis akkor volt fegyverbe szólítható, ha az ellenség az ország területét veszélyeztette. Mátyás király híres fekete serege állandó hadsereg volt ugyan, de megteremtője halála után mihamar feloszlott. Az 1715-ben megtartott országgyűlés határo-

zata alkotta meg nálunk a „regulata militia“-t, majd 1869-ben létesült a m. kir. honvédség és a m. kir. népfőlkelés.

A második fejezet a harmincéves háború korszakát (1618—1648) tárgyalja. Ekkor a császári hadsereg könnyű lovassága majdnem kivétel nélkül magyarországi csapatokból állott. Voltak ugyan gyalogosok „hajduk“ is, ezeknek száma azonban elenyészően csekély. A szerző itt felsorolja azokat a magyarországi csapatokat, amelyek ebben az időszakban alakultak. Bár e csapatok legnagyobb része rövid idő múlva feloszlott, azért e hosszú háború ideje alatt mégis 98 lovas és 17 gyalogos csapatunk, kb. 80.000 emberrel, vett részt a küzdelmekben.

A következő időszakban (1649—1682), vagyis addig, míg a törökök kiverésére indított háború megkezdődött, a magyar nemzet 16 lovas és 4 gyalogos csapattesttel, ezenkívül több magyar nemesi bandériummal, valamint 14.000 végvidéki zsoldos magyar katonával szerepelt a császári hadsereg harcaiban.

Az 1683-tól 1698. évig terjedő s a török megszállás alóli felzabadtató háborúk korszakában, bár kicsiny volt az ország és kevés a népe, azért mégis aránylag elég tekintélyes erővel járult hozzá a hadjárat sikeréhez. Körülbelül 35.000 lovas és 10.000 gyalogos magyar katona segítette a császári hadsereget, a határőrvidék 25.000 főnyi serege nélkül.

A következő s 1715-ig tartó háborús idő alatt 16 lovas és 9 gyalogos csapattestünk harcolt a császári hadseregben, ami akkor nagyon tekintélyes erőt jelentett, tekintve azt, hogy a Rákóczy-féle szabadságharc is ebben az időszakban folyt le.

Az 1715-ik év határkő az állandó hadsereg történetében, mivel mint azt a szerző már a bevezetésben is említette, ebben az évben határozta el a magyar országgyűlés a magyar „regulata militia“ felállítását. A császári és királyi hadsereg csapatai közül nagyon kevés az a csapattest, amelyik erre az időpontra vagy éppen még előbbre viheti vissza felállításának történetét. Az ezen időszakban lefolyt harcokban résztvevő magyar csapatok száma kevés; ezeknek vezénylőnyelve azonban magyar volt.

Mária Terézia uralkodása alatt a hadsereg magyar csapatainak száma erősen megnövekedett. 28 gyalogezred, 3 gránátos zászlóalj és 19 lovasezred állott magyarországi katonákból. Ezeken kívül még számos irreguláris alakulat is szerepelt.

A francia háborúig terjedő időszak a magyar csapatok számát illetőleg nem mutat gyarapodást. A kiegészítés tekintetében azonban változás állott be. Az egyes ezredek részére ugyanis 1781-ben állandó toborzókerületeket jelöltek ki.

Ausztriának Napoleon elleni háborúiban, tehát 1792-től 1815-ig, újra növekedik a magyar csapatok száma. Mikor pedig a franciák az ország határait is fenyegették, a magyar nemesfőlkelés is szerepelt. Itt rá kell mutatnunk arra, hogy az 1805-ik évi insurrectio igenis fel lett állítva, csak nem alakult meg teljesen.¹

A nagy háborúk lezajlása után hosszú ideig alig történt

¹ *Gyalokau J.*: A magyar nemes insurrectio 1805-ben. *Hadtörténelmi Közlemények* XXVI. évfolyam, III. füzet.

valami a magyar csapatok fejlesztése tekintetében. A szabadságharc leverése azonban nagy változást idézett elő, mert Ausztriának az olaszok és poroszok ellen vívott harcaiban már újra nagyszámú magyar csapat szerepel.

Az általános védkötelezettség behozatala végre szabályozta a hadsereg állományát. Az 1868. évi XII. t.-c. Magyarországra évi 40.000 újoncot rótt ki. Ezenfelül 1869-ben felállított a m. kir. honvédség is.

A világháború korszaka a hadsereg méreteit igen megnövelte. Nemesak a közös hadsereg és a honvédség csapattestjeinek száma gyarapodott, hanem igen sok népfölkelő alakulat is létesült. A szerzők által közölt adatok szerint, kereken 4.200.000 ember vétett igénybe a hadsereg céljaira.

Berkó tanulmánya, mint forrásmunka, teljesen megfelel a céljának, mivel — mint jeleztük — az összes rendelkezésre álló adatokat összefoglalva tárgyalja.

Sz.

Réczey Ferenc: *Az 1920. évi lengyel-orosz hadjárat.* (Magyar Katonai Közlöny 1927. évf. 1—3. füzet.)

A szerző lengyel és orosz, valamint francia közlemények és kiadványok felhasználásával ismerteti az 1920. évi lengyel-orosz háborút, amelynek részletei nálunk ismeretlenek voltak.

A feltámasztott Lengyelország vágya, hogy régi határait visszaszerezze és megtartsa, valamint Szovjetországra törekvése, hogy az újonnan alakult lengyel államot tanácsköztársaság formájában ismét magához kösse, csakhamar olyan feszültté tette a két ország közötti viszonyt, hogy a fegyveres döntést elkerülni nem lehetett. Lengyelország — melyet Franciaország támogatott — sietett hadseregét fejleszteni, hogy egyrészt ellenfelének ellenállhasson, másrészt hogy régi területének még orosz kézen levő részeit elfoglalhassa. Ki akarta használni a kedvező időpontot, mivel Szovjetországnak a belső ellenforradalmi erők leverésével és a balti államokhoz való viszonyának rendezésével volt elfoglalva. Mire azonban a támadást megkezdhette, a viszonyok megváltoztak s az oroszok egész haderejükkel Lengyelország ellen fordulhattak.

A tanulmány következő fejezete a hadjárat lefolyását tárgyalja.

A lengyelek első támadása Kijev város elfoglalását s ezzel keleti határuk kitolását előzte. Evégből két hadseregüket az északi szárnyon védekezésre útasítva, 1920 április havában a többi három hadsereggel megkezdték a támadást, amely sikerrel járt s Ukrania fővárosa a lengyelek kezére került.

Míg a déli támadó hadsereg ezt a diadalt kivívta, azalatt a Duna felől, a védekező északi szárny ellen, megmozdult az orosz vörös hadvezetőségnek terv szerinti előnyomulása. A számbeli fölényben levő orosz erők, heves harcok után messzire visszahívták a lengyel arcvonalat. A déli hadseregtől idevont erősitésekkel sikerült ugyan az ellenség előretörését megállítani, de ezzel alkalmat adtak az orosz hadvezetőségnek arra, hogy hadi-

terve második részét is végrehajthassa, vagyis hogy most már a meggyöngyített déli lengyel csoportot is megtámadhassa. Budiennij lovas serege áttörte a lengyel arcvonalat s az ezt követő két orosz hadsereg rövid idő múlva kiragadta a lengyelek kezéből Ukrajnát, Kijev városával együtt. Június végével a lengyelek majdnem ugyanabba a vonalba kerültek vissza, ahonnan áprilisban elindultak.

Az oroszok azonban ezzel az eredménnyel nem elégedtek meg. Nekik egyrészt Varsó elfoglalása, másrészt a forradalom eszméinek nyugat felé való terjesztése volt a céljuk s ezért hadműveleteiket tovább folytatták.

A lengyelek, hogy délnyugati arcvonalukat megállíthassák, most az északi frontról vontak el erőket. Az ellenfél — ki erre várt — július elején kettős átkarolással visszaszorította a lengyel északi szárnyat. Ugyanekkor azonban a délnyugati arcvonalat is visszanyomták. Az egész lengyel hadsereg tehát visszavonult.

Réczey százados párhuzamot vont az orosz hadvezetőség mostani és a német hadvezetőségnek Franciaország ellen 1914 augusztusában megkezdett hadműveleti terve között, amelyek nagyon hasonlítanak egymáshoz.

A lengyel hadsereg veresége és az orosz előnyomulás sikere rövidesen kérdésessé tehetné az ország visszakapott önálló állami életét. Lengyelország sorsdöntő napjai megkezdődtek.

Az oroszok második támadása nagy sikerrel járt s hadseregeik egyes részei, rövid 25 nap alatt, Varsótól alig 160 km-re jutottak. Ekkor azonban megérkezett Franciaország erkölcsi és anyagi segítsége s ugyanebben az időben befejeződött Lengyelországban az önkéntes hadsereg megszervezése. A „lenni vagy nem lenni“ kérdése az egész nemzetet egyesítette Pilsudski államfő köré.

A lengyel hadsereg északi szárnya folytonos harcok között egészen Varsó falai alá vonult vissza, míg a délnyugati arcvonal Keletgaliciát védte.

Augusztus közepe táján a lengyel hadvezetőség befejezte az előretörő oroszok ellen tervezett nagy ellentámadás előkészületeit. Az átesoportosított hadsereg megkezdte előnyomulását s fényes diadalok közben majdnem olyan ütemben űzte vissza az oroszokat, mint amilyenben azok Varsót megközelítették. E támadás eredménye az volt, hogy a szovjet Lengyelország földjét elhagyni kényszerült s nagyszámú foglyot és zsákmányt hagyott hátra.

A lengyel-orosz hadjárat sorsát végeredményképen az az erkölcsi fölény döntötte el — állapítja meg a szerző — amely képesített egy nemzetet arra, hogy erősebb és kíméletlen ellenséggel szemben még akkor is helyt álljon, amikor a bukás már elkerülhetetlennek látszott. Lehetővé tette, hogy az ország vezetőjének hívó szavára a nemzeti létért, függetlenségért és önállóságért hadseregek teremődjenek. Igaz, hogy Lengyelországot ebben a sorsát eldöntő élethalálküzdelmében a franciák segítették.

A mi 1848—49-i szabadságharcunkban is talpraállottak a hadseregek, csakhogy nekünk nem segített senki, sőt ellenkezőleg ellenfelünket támogatták.

Sz.

Ruttkay Béla: Kémkedés és propaganda. Pécs. 1927. Ára?

A szerző kényes témát tesz szavá, mely annál inkább is figyelmet érdemel, mert nálunk ezekkel a kérdésekkel vagy egyáltalán nem, vagy csak nagyon felületesen foglalkoznak, mindamellett, hogy a háborúban és a háború utáni időkben, ennek a fölüenyos negligálásnak már alaposan megfizettük az árát. A megcsenkitott Magyarország mostani nehéz helyzetét részben ellenfeleink évtizedes, céltudatos propagandájának, részben pedig katonai kémszervezetének köszönheti.

Hány meg hány jó fiatal magyar katonának kellett elpusztulnia árulás következtében. S mint a szerző mondja, a tisztességes magyar felfogás a kémek alávaló munkáját nem büntette meg azonnal a legnagyobb szigorúsággal, hanem először bizonyítékokat keresett és akkor is legfeljebb szabadságvesztésre ítélte a régi Nagy-Magyarország legundokabb parazitáit.

A esendőrség és a városi rendőrség még csak figyelte volna a gyanus idegeneket, de részben nem lévén kellően iskolázva, nem fejtett ki elég élénk működést, részben pedig, mint jeleztük, polgári törvények szerinti tárgyalásoknál könnyűszerrel szabadultak. Ez a láthatatlan veszély a mai szomorú viszonyok között még jobban felüti a fejét, esakhogy hozzácsatlakozik most még a nemzetközi bolsevik propaganda is.

A könyv felsorolja a kémek fajait és munkáját. Az utazó, az alkalmi kémek módszereit teszi szavá, majd külön felhívja a figyelmet a legveszedelmesebb fajtára, a letelepített kémekre. Ezek a legkülönbözőbb állásokban, különösen azonban szállodákban, vagy mint gyárimunkások, nyelvtanítók vannak elhelyezve és sokszor sikerül a legmagasabb magán- vagy állami állást betöltő egyének közelébe férkőzniök.

Bizonyos szállodák szobáinak szekrényeiben hagyott iratok feltétlenül az ilyen kémek kezébe kerülnek, hogy azonban a szálloda hírnevét ne kompromitálják, csak lefényképezik és ismét visszahelyezik az aktákat.

Különösen veszedelmesek a magasabb állásba beférkőzött kémek, ezek között elsősorban a nők, mert rendszeren nagyműveltségűek, intelligensek és sok pénzük van. Összeköttetéseik révén sikerül egyes erkölcsi alap nélküli, vagy anyagi gondokkal küzdő functionáriusokat megingatniok, akiknek révén azután a legtíkosabb dolgokba is bepillanthatnak.

Valamennyi kém közt a legveszedelmesebb és egyúttal legmegvetendőbb a hazaáruló.

A külképviselethez beosztott katonai és tengerészeti megbízottak tulajdonképen, ha szigorúan vesszük, szintén hivatalos forma közt betelepített kémek. A velük való érintkezésnél minden udvariasság mellett is, természetesen a legnagyobb óvatosság szükséges.

A mű következő fejezetei tárgyalják az európai államok szövetségét, az entente-kémek és a propaganda működését a központi hatalmak ellen. Itt különösen fontos szerepe jutott Oroszországnak. Gondoljunk csak a ruthén pörre és Oláhországra.

Emlékezzünk vissza egy annakidején érdekes képre. Ha jól emlékezem, lengyel eredetű; az orosz csápok félelmes munkáját mutatja s alatta ez a sokat mondó idézet:

„A rubel gurul, gurul,
Nyomában rablánc,
S minden porba hull“.

Az orosz és az oláh propaganda legjobb ügynöke a görögkeleti papság és tanítóság volt; ugyanez állott Szerbiára nézve is. Franciaország inkább Németország ellen kémkedett és Szerbián át közvetve hazánk ellen is dolgozott. A francia kém-szolgálat központja Genf volt.

Külön fejezetek tárgyalják a kémeket és a propagandát a háború kitörése után, saját országunkban, a front mögött, valamint a semleges országokban is.

A szerző megkapó, érdekes módon írja le, milyen agyafúrt eszközökkel dolgoztak ellenünk, különösen az orosz és szerb, de az oláh és olasz harctéren is, mindaddig, míg csak be nem következett a katasztrófa, mely a gazdasági nehézségeken kívül jórészt az entente propagandájának volt köszönhető.

A szerző minden magyarnak ajánlja könyvét, azzal a kéréssel, hogy azt ne csak futtában olvassa el, hanem mélyedjen bele, a legszélesebb körben terjessze ismerősei között, hogy a kémek és a propaganda munkája ellen fel legyünk vértelve.

A magyar embernek, sajnos, úgyis az a rossz tulajdonsága van, hogy könnyen hívő és közlékeny s ezzel mérhetetlen kárt okoz szegény megesonkított országunknak.

A szerző végül azt a nézetet vallja, hogy ha a könyv áttanulmányozása után megismerjük a veszélyt s megtanuljuk, hogyan védekezzünk ellene, ezzel nagyon elősegítjük hazánk feltámadását.

S—y.

Georg Hase: *Der deutsche Sieg vor dem Skagerrak.* 89 oldal, 4 táblázat, 1 térkép és 12 képpel. Kiadta: Koehler, Berlin-Leipzig, 1926.

A szerző röviden, de igen érdekesen összefoglalt művét a „német férfiak emlékének szenteli, kik a világháború tartama alatt a tengereken harcolva áldozták fel életüket hazájukért.“ Az Előszóban Trotha altengernagy felemlíti, hogy a német népben mindig élt a Hansa-városok szelleme, a tenger iránti szeretet. A német tengerészlet volt a német birodalom egységkohója. Az összes törzsek fiait fellelhetjük a tengerészlet soraiban. A skagerraki csata lett volna a sorsfordulást jelentő tényező az angol tengeri uralom megdöntésére, mely Coronel következtében úgyis alaposan megrendült már!

A németek azonban akkor nem ismerték fel ennek az ütközetnek óriási sorsdöntő fordulatát.

A szerző a skagerraki tengeri csatát népiesen s nem szakemberek számára írta meg, úgyhogy mindenki szívesen s érdekel olvashatja. A különböző fejezetek a stratégiai helyzetet világítják meg a csata előtt és a felvonulást. Majd a tengeri csata első

részét ismerteti 4 35'—7 30'-ig, a csatacirkálók viaskodását. 6 35'—7 30'-ig tartott a tengeri haderők zömének összecsapása. Érdekes leírását találjuk az esti összecsapásnak (a csata 3-ik fázisa), majd az éjjeli ütközetnek. Ezalatt vesztettek el tulajdonképpen a németek hajókat, angol torpedómadások következtében.

A 7. fejezet az 1916 június 1-i reggeli eseményeket tárgyalja. A német és angol flottának gondosan összeállított kimerítő hadrendje fejezi be a művet.

A könyv a nem tengerészek is, sok érdekeset mond.

A „Lützow“ német csatacirkáló pl. 16 km-re kezd meg a tüzelet, és fél perc tellett el a lövedékek lecsapódásáig!!... A német tüzéség fölénye hamarosan bebizonyul!! Beatty hajói a német tűz alatt súlyosan szenvednek. A tüzmeignyítás után a „Lion“ 3 percre már telitalálatot kap.

A német csatacirkáló 4 lövéses ösztüzei 20 másodpercenként követik egymást. Az „Indefatigable“ 15 percig állván a „Von der Tann“ tüzeber, elsüllyed.

Beatty flottáját a németek megverik; az utolsó percben érkezett meg Jellicoe a „grande fleet“-tel. Az események filmszerűen peregnak le; a süllyedő angol „Shark“ torpedónaszád fehér lobogót von fel...

7 33'-kor Hood angol admirális hajója az „Invincible“ a levegőbe röpi, elsüllyedvén a német gránátok telitalálatai alatt...

Scher német admirális dacára, hogy az angolok túlsúlyban vannak, nem adja fel a küzdelmet. Úgyes manőverjeivel kivonja magát az angol bekerítés veszélye alól. Elsötétített lámpákkal 500 m távközökben érte el a német hajóraj a „Horn's Riffe“-t a reggeli szürkületben, harcra felkészülve..., de az angol grande fleet nem mutatkozott már!... Az angol tengernagy kitért a csata folytatása elől...

Az angolok 117.000 tonnát, 7000 halottat, 177 foglyot vesztettek a németek 61.000 tonnájával és 2400 halottjával szemben...

A német haditengerészetnek *nem volt „multja“*, ez a csata volt az első szereplése, s a flotta, mely oly bátran harcolt — Scapa flonál nyugszik a tenger fenekén, a német tengerészek által elsüllyesztve.

S—y.

A svéd kir. vezérkar hadtörténelmi osztályának kiadványai:

1. *Meddelanden från kungl. krigsarkivet.*

A svéd kir. hadilevéltár közleményei. Nagy nyolcadrétű, 10—12 ívnyi füzetek alakjában megjelenő, s a bécsi hadilevéltár egykori közleményeire emlékeztető kiadvány. A svéd nemzet hadtörténelmével foglalkozik, részint eredeti tanulmányok, részint forrásközlések alakjában.

A kiadvány hozzánk érkezett két füzete közül a III. a svéd vezérkarnak Észt- és Lettország levéltáraiban, még pedig Revalban, Narvában, Rigában, Dorpathban és Mitauban végzett kutatásairól számol be első helyen. A svéd vezérkar t. i. arra a feladatra is vállalkozott, hogy részletesen feldolgozza Svédország 1611 és 1648

közötti háborúinak történetét; ezért volt szükséges a kutatás, az egykori balti tartományok levéltáraiban is.

A következő cikk Báró Döbeln György altábornagy és fia, Báró Döbeln Napoleon századosnak, a stockholmi hadilevéltárban őrzött jókora iratgyűjteményét ismerteti, amely a XVIII. század utolsó, s a XIX. század első negyedéről tartalmaz érdekes okmányokat.

Minket magyarokat különösen érdekel a füzet harmadik közleménye: X. Károly Gusztáv svéd király „general quartermester lieutenant“-jának, Dahlbergh Eriknek naplója, mely a svéd hadak pontos itinerariumát tartalmazza, az 1655—57. lengyelországi s az 1657—60. dán háborúra vonatkozóan. Mint tudjuk, az előbbi balul végződött háborúban, II. Rákóczy György mint a svéd király szövetségese harcolt, így hát Dahlbergh feljegyzései közvetlenül a magyar hadtörténelem körébe vágnak. A szövetséges svéd és erdélyi hadak együttműködéséről a napló 1657 március 28-tól július 13-ig terjedő része szól. Rövid életrajzi adatokkal bővített névmutató és pontos helynevmutató egészíti ki a nagyérdékű közleményt.

A IV. füzet az „Axtorna“ című, széleskörű forráskutatás alapján megírott terjedelmes tanulmánnyal kezdődik, amely az 1563 és 1570 között lezajlott úgynevezett hétéves északi háború köréből veszi tárgyát.

A szerző legelőször XIV. Eriknek a hadművészetről szóló tanulmányát, továbbá Svédország katonai helyzetéről és katonai erejéről alkotott véleményét ismerteti, majd Svédországnak a hétéves háború előtti szervező munkáját tárgyalja. Ezután az 1563—64-i hadműveletek rövid összefoglalása következik, a svéd hadsereg szervezéséről és kiképzéséről szóló megjegyzésekkel. Az 1565-i támadó hadjáratnak októberig terjedő részét ismertetvén, tulajdonképeni tárgyára tér át a szerző, az október 20-án vívott axtonai ütközetre, amelyet a Henriksson Jakab vezetése alatt állott svéd sereg a Rantzau Dániel vezette dán sereg ellenében veszített el.

A szerző részletesen ismerteti az október közepére vonatkoztatott általános hadműveleti helyzetet s az ellenfelek menetét Axtornára. Pontos kimutatást közöl mind a svédek, mind a dánok seregének állományáról, amelyből megtudjuk, hogy Henrikssonnak 3000 lovasa, 8100 főnyi gyalogsága és 47 ágyúja volt. Rantzau serege pedig 1700 lovasból és 7400 gyalogosból állott, 21 ágyúval. A svéd lovasság között németek és skótok is voltak.

Leírja a csatateret, a két hadsereg felvonulását, továbbá, hogy miként vetettek meg a svédek a lábukat a Lundsgard-Byaberget közötti vonalon.

A hosszadalmas küzdelem a svédek visszavonulásával végződött. Lovasságunk 152 embert (5%), gyalogságunk 1052 embert (13%) veszített, de nagy volt a dánok vesztesége is. Nem is tudták sikerüket kiaknázni.

A tanulmányhoz csatolt függelékek a legapróbb részletekig tájékoztatnak a svéd sereg taktikai tagozásáról, felszereléséről és hadrendéről. Ha ezt összevetjük például azzal, amit az axtonai ütközetnél csak 39 évvel korábbi mohácsi csatáról, főként pedig az

ott harcolt magyar sereg összetételéről és felszereléséről tudunk: akkor látjuk, hogy milyen szegények vagyunk megbízható hadtörténelmi adatok dolgában.

Ugyanebben a füzetben olvashatjuk XI. Károly királynak az állandó svéd csapattek számára kidolgozott felvonulási tervét, amely két (1700-ból és 1717-ből való) másolatban van meg a stockholmi hadilevéltárban.

Ebből megállapíthatjuk, hogy Svédországnak a XVII. század végén, a következő állandó csapattestei voltak:

Lovasság:
Kir. trabantok,
Nemes bandériumok,
4 lovasezred.

Gyalogság:
Kir. gárda,
15 gyalogezred.

A felvonulás terve a következő esetekkel számol:

1. Felvonulás a nyugati határ irányában, Wärrmland—Dal—Bohuslän területén belül.

2. Déli Svédország irányában, Dánia elleni háború esetén.

3. A kikötők irányában:

a) Svédország déli partján, Pomerániába vagy Livlandba való áthajózás végett;

b) Svédország keleti partján, Ostergötland—Roslagen területén belül, Finnországba való áthajózás céljából.

Az egyes menettervek nemcsak a csapattek, hanem az alosztályok számára is, pontosan meghatározzák az állomásokat, távolságokat, pihenőket, stb.

2. *Från slaget vid Gorlice—Tarnów den 2.—6 maj 1915.* Nagy 8° 150 l. 2 függeléssel, 4 szövegvázzalattal és 4 térképmelléklettel. Stockholm, 1926. Ára 4 svéd korona.

Osztrák-, német- és angol források nyomán írott nagyon részletes tanulmány, amely különösen a gyalogság és a tüzérség együttműködésének szemszögéből vizsgálja az eseményeket.

3. *Några erfarenheter från fältåget i Rumänien 1916—1917.* 8° 132 l. 10 szövegvázzalattal és 3 melléklettel. Stockholm, 1924.

Osztrák-, német-, francia- és angol források alapján tárgyalja az Oláhország elleni háborúból leszűrt tapasztalásokat. Szól Oláhország háborús-politikai helyzetéről és Németország beavatkozásáról az erdélyi hadjáratba. Tárgyalja a gyalogságnak magas hegyességben történt alkalmazását, továbbá a lovasságnak több példával megvilágított szerepét. Végül egy külön fejezet szól a nehéz tüzérség alkalmazásáról.

4. *Erfarenheter betröffande härorganisationernas utveckling under och efter världskriget.* 8° 208. l. 29 függeléssel. Stockholm, 1925.

A világháború tanulságait foglalja össze, a hadseregszervezés szempontjából. Vizsgálja, milyen volt a harcoló felek haderejének szervezete a háború előtt és alatt s mivé fejlődött a békekötés után.

5. *I vad mån kan betröffande hären i fredstid, församling organisation och utbildning fullständig vid krig eller krigsfara?* 8° 100. l. 10 függeléssel. Stockholm, 1923.

Azzal a rendkívül fontos kérdéssel foglalkozik, hogy lehet-e jóvá tenni és miként, a békebeli hadsereg szervezésében és kiképzésében elkövetett mulasztásokat újabb háború, vagy annak fenyegető veszedelme esetén.

Különös és nálunk merőben szokatlan jelenség, hogy a szerző neve az egyes könyveken és cikkeken sehol se olvasható.

Szűkre szabott terünk nem engedi, hogy a felsorolt munkákkal behatóbban foglalkozzunk. De úgy hisszük, ez a rövid ismertetés is eléggé bizonyítja, hogy a nagy háborútól megkímélt Svédország éber figyelemmel kíséri és lankadatlan buzgalommal igyekszik hasznára fordítani, a szörnyű világégés tanulságait. De látjuk azt is, hogy a svédek nem vallják azt a nálunk sűrűn hallható hamis nézetet, hogy a régi hadtörténelem eseményeivel nem érdemes többé foglalkozni.

A svéd vezérkar hadtörténelmi osztályának ezen az úton is meleg köszönetet mondunk, értékes kiadványainak megküldéséért.

Gu.

Pályázat.

A „Magyar Tudományos Akadémia“ *nyílt* pályázatot hirdet:

az 1708 augusztus 3-án vívott trencsényi esata

hiteles adatok alapján készült részletes leírására.

Jutalma a m. kir. Hadtörténelmi Levéltár adományából 400 (Négyszáz) pengő.

A munka tervrajzát, valamely teljesen kidolgozott fejezet kíséretében, 1927 december 31-ig kell a Magyar Tudományos Akadémia főtitkári hivatalához beküldeni.

A legjobb tervrajz és fejezet szerzője záros határidővel megbízást kap a mű megírására. A jutalmat, újabb bírálat után, csak önálló becsű, teljesen kész munka kaphatja.

A pályadíjnyertes mű a Hadtörténelmi Közleményekben jelenik meg s nyomtatott ívenként 80 pengő tiszteletdíjban is részesül.

A részletekre vonatkozóan Pileh Jenő ny. ezredes, a Magyar Tudományos Akadémia Hadtörténelmi Bizottságának előadója (Budapest, IV, Váci-utca 38. Tiszti Kaszinó könyvtára) ad bővebb felvilágosítást.

Budapest, 1927 június 1.

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA.

Hibaigazítás.

A 149. oldalon alsó öt sorának helyes sorrendje a következő: találunk, amelyek körülbelül a cső közepe táján voltak, egyvonalban a cső esetleges emelésére vagy mozgatására szolgáló fülekkel vagy delfinekkal.⁴⁴⁹ A csapoktól vagy delfinektől a cső szájaig (Mundt, Mündung, orificium) terjedő csőrészt a németnyelvű forrásaink „Langes Felt“-nek, viszont

